

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті досліджено тенденції в розвитку вищої освіти України за часи незалежності. Показано, що зростання в нашій країні кількості вищих навчальних закладів зумовило зниження якості вищої освіти. Розкрито погляди вчених на роль вищої освіти в забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки. Обґрунтовано, що всі перетворення, які здійснюються в Україні направлені на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців для національної економіки. Запропоновано шляхи підвищення якості вітчизняної вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, інноваційний розвиток, національна економіка.

Аннотация. В статье исследованы тенденции в развитии высшего образования Украины за время независимости. Показано, что рост в нашей стране количества высших учебных заведений обусловил снижение качества высшего образования. Раскрыты взгляды ученых на роль высшего образования в обеспечении инновационного развития национальной экономики. Обосновано, что все преобразования, осуществляемые в Украине, направлены на повышение качества подготовки будущих специалистов для национальной экономики. Предложены пути повышения качества отечественного образования.

Ключевые слова: высшее образование, качество высшего образования, инновационное развитие, национальная экономика.

Annotation. The article investigated the trends in higher education of Ukraine since independence, shows, that the growth in our country of the number of higher educational institutions resulted in lower quality of higher education. Revealed views of scientists on the role of higher education in providing innovative development of national economy, proved that all the transformations that occur in Ukraine are aimed at improving the quality of training of future specialists for the national economy, offered the ways of improving the quality of national higher education.

Keywords: higher education, quality of higher education, innovative development, national economy.

Ключовим завданням вищих навчальних закладів України є підготовка висококваліфікованих фахівців для національної економіки. Тому, багаточисельні українські університети, академії та інститути повинні готувати тих спеціалістів, яких потребують вітчизняні підприємства, установи та організації. Однак, свобода, яку отримали українські вищі навчальні заклади (ВНЗ) у виборі напрямів підготовки майбутніх фахівців, спричинилася до того, що на вітчизняному ринку праці спостерігається надлишок фахівців одних спеціальностей (економістів, менеджерів, юристів, психологів) та нехватка – інших, в першу чергу, технічних спеціальностей.

Водночас, через те, що вища освіта стала загальнодоступною для всіх випускників шкіл, її якість за минулі два десятиліття знизилася. Тому, постає необхідність пошуку шляхів підвищення якості вітчизняної вищої освіти. Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Вища школа завжди відіграла важливу роль у підготовці фахівців для національної економіки, тому проблеми її розвитку досліджували відомі українські вчені, серед яких слід виділити роботи: В. П. Андрущенко, І. О. Вакарчука, М. І. Винницького, І. С. Волощука, Б. М. Данилишина, М. Б. Євтуха, М. З. Згуровського, В. М. Кісіля, А. М. Колота, В. І. Лугового, Н. Г. Ничкало, С. М. Ніколаснка, Ю. М. Рашкевича, В. П. Семиноженка.

Так, В. П. Андрущенко, М. Винницьким, М. З. Згуровським, В. М. Кісілем, А. М. Колотом, В. І. Луговим, Ю. М. Рашкевичем досліджено ефективність впровадження в Україні положень Болонської декларації.

І. С. Волощук, М. В. Євтух, І. П. Кінаш, В. П. Семиноженко висвітлили проблеми пов'язані з підвищенням якості вітчизняної вищої освіти та її сприяння інноваційному розвитку держави і суспільства.

Проте, питання щодо напрямів підвищення якості вітчизняної вищої освіти залишається сьогодні дискусійним.

Метою нашого дослідження є обґрунтування шляхів підвищення якості вищої освіти в Україні.

Для досягнення визначеної мети в статті передбачається вирішити такі завдання:

- проаналізувати тенденції в розвитку вищої освіти України за часи незалежності;
- розглянути погляди вчених на роль вищої освіти в забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки;
- запропонувати шляхи підвищення якості вітчизняної вищої освіти.

За роки незалежності кількість вищих навчальних закладів в Україні та ліцензованих у них місць для підготовки спеціалістів значно зросла. Так, якщо у 1990 році в нашій країні функціонувало 149 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, то у 2010 році – 349, або в 2,3 рази більше. Водночас, за цей період кількість студентів, які навчалися у цих закладах, зросла з 881 тис. до 2130 тис. чол. чоловік, або у 2,4 рази (табл. 1).

Таблиця 1*

Вищі навчальні заклади України, на початок навчального року

Показники	Навчальні роки								
	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
I–II рівнів акредитації									
Кількість закладів	742	782	664	606	505	501	489	478	387
Кількість студентів, тис.	757	618	528	505	362	357	345	329	251
I–IV рівнів акредитації									
Кількість закладів	149	255	315	345	349	345	334	325	277
Кількість студентів, тис.	881	923	1403	2204	2130	1955	1824	1724	1438

* Складено за даними [1].

До того ж слід зазначити, що віднесення до ВНЗ колишніх технікумів та училищ, які отримали I–II рівні акредитації, призвело до штучного збільшення загальної кількості ВНЗ. При цьому, кількість студентів, які навчалися у ВНЗ I–II рівнів акредитації зменшилася з 757 тис. чоловік у 1990 році до 362 тис. чоловік у 2010 році.

Отже, можна зробити висновок, що у 2010 році близько 400 тис. потенційних студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації поступили у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Додатково до них, у 2010 році (якщо порівнювати з 1990 роком) ще близько 850 тис. випускників загальноосвітніх шкіл стали студентами ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Зазначене дозволяє стверджувати, що поступити абітурієнтам до ВНЗ III–IV рівнів акредитації у 2010 році стало значно простіше, ніж у 1990 році. Без сумніву це призвело до зниження якості вищої освіти.

Із 2005 року, внаслідок складної демографічної ситуації, кількість студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації почала знижуватися, і становила у 2014 році 1438 тис. чол., що було на 766 тис., або у 1,5 рази менше, ніж у 2005 році. Водночас, за цей період із 505 до 251 тис., або у 2 рази зменшилася кількість студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації.

В цілому ж якщо впродовж 1990–2005 років кількість студентів, які навчалися у ВНЗ України, зросла з 1638 тис. до 2709 тис., то впродовж 2005–2014 років вона зменшилася до 1689 тис.

Зазначена тенденція поставила колективи українських ВНЗ у складну ситуацію та заставила їх інтенсивно боротися за кожного абітурієнта, які отримали практично необмежені можливості для вступу до ВНЗ III–IV рівнів акредитації. А це, в свою чергу, спричинилося до подальшого зниження якості вищої освіти в Україні.

Водночас, як зазначає В. Семиноженко: «Сьогодні вимоги до якості вищої освіти як ніколи жорсткі. Завдяки інтенсифікації науково-технічного прогресу світова економіка почала розвиватися швидкісними темпами. Це відкриває чимало нових можливостей, але й породжує нові виклики і вимоги. Передусім – щодо здатності суспільства динамічно примножувати обсяг знань та інформації, конвертувати їх у нові продукти, послуги та види діяльності. Як відомо, до 70 % зростання ВВП держав лідерів дають саме інновації та новітні технології» [2].

Цієї ж думки дотримуються М. Євтух та І. С. Волощук: «Ні в кого не викликає сумніву теза, що тільки завдяки якісній підготовці фахівців можна забезпечити інноваційний розвиток, уникнути економічного колапсу, а отже, зберегти державну незалежність України. Для цього на концептуальному рівні слід оптимально визначити критерії якісної освіти, а на методологічному – ефективні засоби реалізації якісного функціонування системи вищої освіти, що є запорукою якісної професійної підготовки майбутніх фахівців» [3, с. 70].

Таким чином, провідні вітчизняні науковці обґрунтовують пряму залежність інноваційного розвитку національної економіки від якості вищої освіти в країні. Більше того, неякісна підготовка майбутніх фахівців у ВНЗ України спричинятиме постійне збільшення відставання нашої країни у економічному розвитку від промислово-розвинутих країн світу.

Тому, всі перетворення, які здійснюються в Україні в останнє десятиліття (приєднання до Болонського процесу та прийняття нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [4]), направлені, не на збільшення кількості ВНЗ та ліцензованих у них місць, а на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців для національної економіки.

Так, наприклад, А. Колот зазначає: «Бажання України приєднатися до Болонського процесу, тобто увійти до загальноєвропейського освітнього простору, – це не данина євромоді, а наша нагальна внутрішня потреба, зумовлена запитами ринку праці та загальносвітовими тенденціями розвитку освітньої діяльності» [5, с. 22].

На нараді з питань імплементації Закону «Про вищу освіту» Л. Гриневич зазначила, що у законі багато прогресивних норм, які враховують інтереси всіх сторін навчального процесу. «Ми спробували в публічному діалозі врахувати всі інтереси заради однієї основної мети – реального підвищення якості вищої освіти в країні та формування нашої освітньої системи як конкурентоспроможної для входження до Європейського Союзу» [6].

Після прийняття у 2014 році нової редакції Закону України «Про вищу освіту», кількість ВНЗ в Україні скоротилася з 803 до 325 завдяки виключення з їх переліку колишніх ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Водночас Міністерство освіти і науки (МОН) України у 2015 році позбавив ліцензії 48 закладів, які не відповідали статусу вищого навчального

закладу. Таким чином у вересні 2015 році в Україні функціонувало 277 ВНЗ. В 2016 році МОН України обіцяє зберегти тенденцію до зменшення кількості ВНЗ в Україні.

Отже МОН України, з метою підвищення якості освіти, протягом останніх років реалізує чіткі наміри щодо скорочення кількості вищих навчальних закладів в Україні. Як зазначає М. Винницький: «Ці нововведення віддзеркалювали розуміння керівництва МОН того, що для держави масштабів України існування понад 350 ВНЗ III–IV рівнів акредитації (у більш ніж половини з них відкрита аспірантура) і понад 80 ВНЗ із статусом «національного» є нелогічним [7, с. 24].

Проте, порівняно з країнами Європейського Союзу кількість ВНЗ в Україні залишається великою. Наприклад, у Франції вищих навчальних закладів аналогічного рівня усього 78, а в Італії – 65 [8, с. 10]. Тому, як зазначає В. І. Луговий: «Якими болісними не були б процеси консолідації й укрупнення ВНЗ, але без цього не обійтись» [8, с. 11].

При цьому, скорочення кількості ВНЗ не є самоціллю нинішньої політики МОН України. Їх зменшення дозволить сконцентрувати у провідних вітчизняних університетах кращі науково-педагогічні кадри (докторів та кандидатів наук) та підвищити рівень оплати їхньої праці, яка сьогодні значно поступається середньоєвропейському показнику. Нині в українських ВНЗ працює 12,8 тис. докторів та 64,0 тис. кандидатів наук [1]. Зараз вони розпоршені між багаточисельними ВНЗ України. А за умови скорочення цих закладів до рівня європейських країн з близькою до України чисельністю жителів, в середньому в одному вітчизняному ВНЗ працюватиме близько 180 докторів наук та 900 кандидатів наук. Без сумніву це в короткостроковій дозволить підвищити якість вищої освіти.

Важливим елементом підвищення якості вищої освіти в нашій країні є надання державної підтримки ВНЗ, які займають провідні позиції в міжнародних рейтингах та проводять наукові дослідження. При цьому, слід враховувати, що, згідно Закону України «Про вищу освіту», вищі навчальні заклади державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності. До того ж, відповідно до законодавства, всім вітчизняним університетам, академіям, інститутам незалежно від форми власності може бути надано статус національного [4].

Для реалізації цього положення МОН України задекларувало розподіл у 2016 році бюджетного замовлення на підготовку фахівців для національної економіки на конкурсній основі. Якщо ця обіцянка міністерства буде реалізована, то навчальні заклади реально будуть зацікавлені у підвищенні наукового цензу науково-педагогічних працівників та якості вищої освіти.

Проте, для того, щоб бюджетні кошти не були витрачені марно, необхідно щоб державне замовлення на підготовку спеціалістів у вітчизняних ВНЗ формувалося за реальними замовленнями галузевих міністерств.

В наукових публікаціях провідних світових та вітчизняних вчених обґрунтовано, що для якісної підготовки майбутніх спеціалістів, які будуть займатися науковими дослідженнями та працюватимуть в різноманітних галузях національної економіки, є залучення їх із студентських років до виконання науково-дослідних проєктів. Проте, для організації науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та докторантів, вітчизняним ВНЗ, особливо технічного спрямування, потрібні значні фінансові ресурси для створення відповідної науково-технічної бази, які у більшості з них відсутні.

Тому, передбаченої Законом України «Про вищу освіту» можливості отримати вітчизняними ВНЗ статус науково-дослідного недостатньо. Для цього варто передбачити у Зведеному бюджеті країни державне фінансування науково-дослідних проєктів, виконуваних університетами та інститутами. Водночас необхідно розробити державну програму створення у провідних українських університетах, інститутах та академіях науко-технічної бази для проведення науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами та студентами наукових досліджень на високому рівні.

При цьому, навчальні програми підготовки студентів, особливо майбутніх магістрів, повинні передбачати достатню кількість часу на виконання ними науково-дослідної роботи, проходження практики і стажування в наукових установах та на підприємствах, які реалізують інноваційні проєкти.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, варто зазначити, що підвищення якості вищої освіти в Україні є передумовою інноваційного оновлення національної економіки та підвищення благополуччя населення країни. Для цього необхідно:

- зменшити кількість вітчизняних вищих навчальних закладів до середньоєвропейського рівня кількості ВНЗ країн з близькою до України чисельністю жителів (70–80 ВНЗ), що дозволить сконцентрувати в них кращі науково-педагогічні кадри країни та підвищити оплату їхньої праці;

- повністю урівняти в правах державні, комунальні та приватні вищі навчальні заклади, включаючи розподіл державних замовлень на підготовку спеціалістів для національної економіки, орієнтуючись на їх забезпечення науково-педагогічними кадрами та місце у міжнародних рейтингах;

- МОН України державне замовлення на підготовку фахівців вітчизняними ВНЗ формувати за реальними замовленнями галузевих міністерств;

- в Зведеному бюджеті України окремою статтею передбачити видатки держави на фінансування науково-дослідної діяльності ВНЗ та залучення до такої діяльності студентів, аспірантів та докторантів.

Запропоновані шляхи дозволять підвищити якість вітчизняної вищої освіти, як основи для інноваційного оновлення національної економіки.

1. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstst.gov.ua>
2. Семиноженко В. Повернути науку в університети / В. Семиноженко // Урядовий кур'єр, № 48 (4446) 17 березня 2011 року.
3. Євтух М. Б. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства / М. В. Євтух, І. С. Волощук // Педагогіка і психологія : Вісник Академії педагогічних наук України. – 2008. – № 1 (58). – С. 70–74.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
5. Колот А. Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців економічного профілю / А. Колот // Вища школа. – 2004. – № 2–3. – С. 20–33.
6. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk-ua.facebook.com/MONmolodspost/posts/937945929565319>
7. Винницький М. Впровадження третього циклу вищої освіти – ключ до успіху Болонського процесу / М. Винницький // Вища школа. – 2008. – № 12. – С. 20–27.
8. Луговий В. І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник Академії педагогічних наук України. – 2009. – № 1 (62). – С. 5–17.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.